

RECENZJE I OMÓWIENIA

Zakon krzyżacki w Prusach i Inflantach. Podziały administracyjne i kościelne w XIII–XVI wieku, pod red. R. Czai i A. Radziwińskiego, oprac: M. Arszyński, M. Biskup, R. Czaja, B. Jähnig, K. Militzer, Z. H. Nowak, A. Radziwiński, J. Tandecki, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2013, ss. 573.

Omawiana praca stanowi wspólne wydanie trzech odrębnych publikacji¹. Jednak jak zapowiedzieli redaktorzy w nowym wydaniu „uaktualniono stan wiedzy oraz poszerzono pewne fragmenty”. Pomysł wznowienia należy już na wstępie uznać za udany (o czym świadczy m.in. wyczerpanie się nakładów poprzednich książek), a praca niewątpliwie powinna spotkać się z życzliwym przyjęciem adresatów (nauczycieli, studentów i uczniów) oraz pozostałych osób zainteresowanych dziejami zakonu krzyżackiego w Prusach i Inflantach.

W pierwszej części zostały ukazane przemiany w strukturach administracyjnych i kościelnych państwa krzyżackiego w Prusach od XIII do XVI w. Składa się ona z sześciu artykułów przedstawiających kolejno: charakterystykę państwa krzyżackiego i jego rozwój terytorialny, okręgi administracyjne, zamki – siedziby władz oraz punkty militarne i gospodarcze, ośrodki miejskie i ich przestrzeń, podziały kościelne i sieć parafialną. W drugiej części, według podobnego schematu, omówiono władztwa w Inflantach w okresie średniowiecza. Najpierw ogólnie scharakteryzowano wszystkie władztwa terytorialne, następnie omówiono podziały administracyjne, zamki i umocnienia, miasta i na koniec podziały kościelne. W trzeciej części zawarto wykazy urzędów i urzędników w Prusach (do 1525 r.) oraz w Inflantach (do 1562 r.). Dodatkowo zamieszczono wykaz biskupów, a dla Inflant również wójtów biskupich. W części czwartej znalazł się słownik nazw miejscowych w Prusach (pominięto Inflanty). Prawie każdy artykuł wzbogacony został o mapki, niekiedy o ryciny, fotografie, tabele i inne zestawienia oraz podstawową bibliografię dotyczącą poruszanego zagadnienia.

---

¹ *Państwo zakonu krzyżackiego w Prusach. Podziały administracyjne i kościelne od XIII do XVI wieku*, pod red. Z. H. Nowaka przy współpracy R. Czai, Toruń 2000; *Inflanty w średniowieczu. Władztwa zakonu krzyżackiego i biskupów*, pod red. M. Biskupa, Toruń 2002; *Zakon krzyżacki i jego państwo w Prusach. Wybór tekstów źródłowych*, pod red. A. Radziwińskiego, Toruń 2005.

W ostatniej, najobszerniejszej, części wydano źródła dotyczące dziejów Zakonu w Prusach w polskim tłumaczeniu. Zastanawia, dlaczego nie ujawniono tego w tytule, ani też nie podano autorów tej części (wstępów, wyboru źródeł i tłumaczeń) na stronie tytułowej. Całość wybranych źródeł podzielono według następujących zagadnień: *Geneza i powstanie zakonu krzyżackiego* (autorem wyboru jest Leszek Zygmunt), *Początki władztwa terytorialnego* (Tomasz Jasiński), *Struktura wewnętrzna* (Janusz Tandeci), *Organizacja Kościoła i duchowieństwo* (Andrzej Radziwiński), *Społeczeństwo. Kształtowanie się reprezentacji stanowej* (Sławomir Józwiak), *Oblicza kultury intelektualnej* (Wiesław Sieradzan), *Działalność gospodarcza* (Roman Czaja) i *Budownictwo* (Marian Arszyński).

Wspomniane przez redaktorów uaktualnienia widoczne są głównie w pierwszej części, jak też w wykazach urzędników. Swego czasu zgłosiłem szereg uwag szczegółowych do tej właśnie części (w oparciu o własne badania)². Niestety, nie wszystkie one zostały we wznowieniu wykorzystane. Wypada więc ponownie zwrócić uwagę na niedociągnięcia oraz wniesć pewne uzupełnienia.

Na mapie „Granice państwa krzyżackiego w pierwszej połowie XV wieku” (wkładka między ss. 12–13) jako punkty graniczne na wschodzie oznaczono Mieruniczki (właściwie powinno być Mieruniszki) oraz Prawdziska. Określono je symbolem „inne miejscowości”. Nie jest to zbyt precyzyjne, gdyż osady te powstały nieco później (XVI w.)³. Wcześniej były to po prostu charakterystyczne punkty w terenie (określane jako area), które umożliwiły ściślejsze określenie granicy litewsko-krzyżackiej w 1422 r. Najpewniej były to relikty pozostałości nazewnicze dawnych pruskich lauksów, zachowane wpierw w nazwach topograficznych, a potem przeniesione na nazwę wsi. Błędnie zapisano również nazwę jeziora Toczyłowo (jako Toczydło), położonego na południe od Ełku, oraz jeziora Wisztynieckiego (Wystyty), położonego na północny-wschód od Mieruniszek. Na mapie zabrakło nazw dwóch plemion pruskich, Galindii i Sasinii, jest to pewna niekonsekwencja, która powtarzana jest w wielu pracach, począwszy od błędnych ustaleń Henryka Łowmiańskiego, widzącego na obszarze tych dwóch plemion tylko bezludną puszcę. Błędnie też określono Giżycko, Węgorzewo i Pisz jako miasta.

Z kolei na mapie „Podziały administracyjne państwa krzyżackiego w pierwszej połowie XV wieku” (wkładka ss. 30–31) nie uwzględniono komturstwa ryńskiego, które dowodnie funkcjonowało w latach 1418–1422⁴. Uwagi można też

² Masovia, t. 4/2001, ss. 180–184.

³ G. Białuński, *Kolonizacja „Wielkiej Puszczy” (do 1568 roku) – starostwa piskie, elckie, straduńskie, zełkowskie i węgoborskie (węgorzewskie)*, Olsztyn 2002, s. 10, 12–13, 18, 94, 98, 109, 136, 148–149, 161–164.

⁴ G. Białuński, *Osadnictwo regionu Wielkich Jezior Mazurskich od XIV do początku XVIII wieku – starostwo leckie (giżyckie) i ryńskie*, Olsztyn 1996, s. 11 i n.

wnieść do mapy „Warowne budowle krzyżackie według typów architektonicznych i funkcji stan około 1400 r.” (wkładka ss. 60–61). Z zamków przedstawionych w południowo-wschodniej części państwa krzyżackiego zastrzeżenia nie będą tylko oznaczenia budowli z Giżycka, jako zamku prokuratorowskiego, z Pisz, jako zamku konwentualnego – siedziby prokuratora i z Rynu, jako zamku konwentualnego – siedziby komtura. Następne budzą już wątpliwości, co do zamieszczonej tam ich charakterystyki. Węgorzewo określono jako zamek typu konwentualnego ściśle powiązanego z układem miejskim. Tymczasem miasto Węgorzewo powstało dopiero w 1571 r., zaś wcześniejsza osada ukształtowała się przy powstałym zamku (po relokacji w obecne miejsce w 1398 r.) dopiero w ciągu XV stulecia, zaś formalnie dopiero w XVI w. (Nowa Wieś, 1514 r.). Ełk określono tylko symbolem zamku krzyżackiego, jednakże wiadomo, że od początku (pobudowany w latach 1398–1408) był siedzibą prokuratora⁵. Zameczek w Gui został potwierdzony po raz ostatni w 1384 r., kiedy wielki marszałek Zakonu sprawdzał stan uposażenia puszczańskich punktów obronnych. Najprawdopodobniej przestał on istnieć jeszcze przed końcem XIV w., bowiem w momencie lokacji tutaj wsi w 1406 r. brak już o nim wzmianki, mimo dokładnie omówionych w dokumencie lokacyjnym granic⁶. Z kolei zamek prokuratorowski w Okartowie został doszczętnie i ostatecznie zniszczony przez Litwinów w 1378 r. Na mapie „Parafie w państwie zakonu krzyżackiego w XV wieku” (s. 135) Pisz został błędnie określony jako parafia miejska, gdyż mimo lokacji miasta do jego powstania przecież nie doszło. Podobną uwagę można wnieść do kolorowej mapki, luźnej wkładki „Państwo zakonu krzyżackiego i terytoria kościelne w Prusach na przełomie XIV i XV w., na której jako miasto błędnie określono Ryn.

Wiele zmian w stosunku do poprzedniego wydania znalazło się w zestawieniu urzędników autorstwa Bernharta Jähniga, nadal jednak można go uzupełnić, np. zabrakło prokuratorów węgorzewskich z początku XVI w. Co prawda najpewniej prokuratoria ta przestała istnieć po wojnie trzynastoletniej, ale w 1507 r. dowodnie pojawił się znowu prokurator – Jan von Breitenbach (do 1513)⁷. Kolejnym znanym prokuratorem węgorzewskim był Baltazar von Blumenau (1515, 1518), zaś w 1522 r. namiestnikiem był Jerzy Mangmeister⁸. W przypadku Giżycka można uzupełnić listę zarządców zamkiem (o burgrabiów i namiestników) i daty ich urzędowania: Jakub Walter, zwany Reiff, prokurator (1489–1507), Dytryk von Bobenhausen, namiestnik (1507–1513), Jan von

⁵ G. Białyński, *Kolonizacja*, s. 76.

⁶ *Ibidem*, s. 168.

⁷ *Ibidem*, s. 16.

⁸ *Ibidem*, s. 177; G.A. von Mülverstedt, *Die Beamten und Konventsmitglieder in den Verwaltungsbezirken des Deutschen Ordens innerhalb Masuren, Masovia*, 1900, H. 6, ss. 48–67.

Breitenbach, burgrabia (1513–1518), Wolf von Seiffersdorf, burgrabia (1520), Dytryk von Schlieben, zarządca (1522–1523)⁹. Jak starałem się udowodnić w innym miejscu, ostatnim nominalnym komturem ryńskim (zarządzającym z racji nieobecności w kraju poprzez namiestników) był w latach 1516–1525 wielki marszałek Jerzy von Eltz¹⁰. Ponadto, zamiast prokuratorów „szczytnowskich” powinno być „szczycieńskich”. Przede wszystkim szkoda, że nie zamieszczono wykazu niższych urzędów sprzed wojny trzynastoletniej.

Podsumowując, podkreślę raz jeszcze, że mimo drobnych uwag otrzymaliśmy niezwykle przydatną książkę, która powinna zadowolić wszystkich zainteresowanych dziejami państwa krzyżackiego.

Grzegorz Białuński

***Ród Sierakowskich na ziemi malborskiej*, red. J. Hochleitner, P. Szwedowski, Malborskie Centrum Kultury i Edukacji i Muzeum Zamkowe w Malborku, Malbork 2013, ss. 224.**

Publikacja pt. *Ród Sierakowskich na ziemi malborskiej*, jest drugą książką wydaną w nowej serii Biblioteki Malborskiej (serii, która ma za zadanie podejmowanie trudnych treści, nierozpowszechnionych należycie a odnoszących się do historii Malborka). Wydawnictwo to powstało we współpracy z malborskim oddziałem Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego. Janusz Hochleitner oraz Piotr Szwedowski podjęli się w swojej pracy zebrania informacji o rodzie Sierakowskich, ponieważ „liczne zasługi [tej rodziny – G.Cz.] domagają się ciągłego upowszechnienia i przypomnienia” (s. 7). Taki sam cel przyświecał również konferencji „Ród Sierakowskich na ziemi malborskiej”, zorganizowanej 20 lutego 2013 r., która w dużym stopniu wskazała na zagadnienia, które znalazły też odbicie w zebranych materiałach w omawianym wydawnictwie. Warto odnotować, iż na wspomnianej konferencji była obecna p. Izabella Sierakowska-Tomaszewska, która podkreślała, że docenia pamięć o jej przodkach, kontynuując ich dzieło poprzez kultywowanie dokonań rodu Sierakowskich oraz wspomaga-

⁹ G. Białuński, *Z dziejów krzyżackiego zamku w Wielkiej Puszczy. Przypadek Giżycka*, Studia z Dziejów Średniowiecza, nr 17, Warszawa 2013, ss. 15–38.

¹⁰ G. Białuński, *Między Rynem a Szestnem. Czy w Szestnie powstało komturstwo krzyżackie?*, Komunikaty Mazursko-Warmińskie, 2007, nr 4, ss. 521–528.